

КОРОТКІ НОТАТКИ З ІСТОРІЇ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена питанню грошового обігу на території сучасної України з VII ст. до н.е. до середини XVII ст. Розглянуті майже всі основні типи монет, які курсували в Україні за цей проміжок часу.

Першими монетами, з якими познайомилися племена давніх слов'ян, були грецькі монети. Скарби та поодинокі знахідки таких монет зустрічаються вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів. Археологічні пам'ятки цього регіону займають важливе місце в історії стародавнього світу. У VII–V ст. до н.е. тут утворився важливий вузол давньогрецької колонізації, котрий взяв на себе кілька хвиль переселенців з материкової і острівної частин Малої Азії. Античні міста-держави, засновані на території сучасної України, першими в регіоні почали карбувати або лити монети. Починаючи з IV ст. до н.е. монети випускають:

- Ольвія (біля сучасного м. Миколева),
- Пантікапей (м. Керч),
- Сіндська Гавань и Фанагорія (на Таманському півострові),
- Німфей (біля м. Керчі),
- Феодосія, військово-політичне об'єднання боспорських міст – Аполлонія,
- Херсонес (м. Севастополь),
- Керкінітіда (м. Евпаторія),
- Тіра (м. Белгород-Дністровський),
- Ніконій (с. Роксолани Одеської обл.).

Однак, широкого розповсюдження за межами власних територій ці монети не знайшли, тому за їх межами знахідок таких монет практично немає.

Більш відомими стали срібні денарії Римської імперії. Знахідки окремих екземплярів і скрабів римських монет I – III ст.

є достатньо чисельними в Україні. Наплив їх став значним вже за імператора Траяна, потім посилювався за Антоніна Пія і Коммода, однак значно зменшився на початку III ст. за Септімія Севера. Причиною скорочення, а в подальшому і припинення напливу римських денарії до Східної Європи, стало:

- Погіршення їхньої якості (псування монети) в період політичної та економічної кризи Римської імперії у III ст.;
- Вторгнення готів до Північного Причорномор'я в 30–40 роки III ст.

Це вторгнення перервало основні зв'язки римлян зі Східною Європою, а також знищило практично всі грецькі колонії на узбережжі Чорного моря. В кінці III і в IV ст. населення українських земель в невеликому обсязі використовувало золоті і мідні монети Східної Римської імперії. Племена, що розташовувалися на території колишнього Боспорського царства, користувалися литими і карбованими наслідуваннями останнім боспорським монетам.

Вкрай рідко в українських скрабах та поодиноких знахідках зустрічаються візантійські монети V - VII ст. та сасанідські срібні драхми VI -VII ст. Через свою малу чисельність вони не могли відігравати помітної ролі в грошовому обігу українських земель. Виключення становить лише Херсонес (середньовічний Херсон, Корсунь), в якому без великих перерв карбуються або відливаються бронзові монети до X ст.

Справжній грошовий обіг на українських землях розпочався в VIII ст., коли масового розповсюдження набули арабські срібні дирхеми. Найбільш інтенсивне ввезення дирхемів прийшлося на першу половину X ст. Пізніше воно поступово зменшується і в кінці X ст. практично зупиняється.

Разом з арабськими дирхемами в невеликому обсязі участь у грошовому обігові українських земель брали також візантійські монети, а в землях Північно-Західної Русі в обігу знаходились також західноєвропейські срібні денарії.

Перші руські монети карбувалися в кінці X – на початку XI ст. під час князювання Володимира, Ярослава Мудрого і Святополка Окаянного. Зразком для них були тогочасні візантійські монети. Малочисельність знайдених давньоруських монет свідчить, що їхній випуск був епізодичним, і вони не змогли скласти

конкуренцію арабським дирхемам. Не дивлячись на це, випуск власної монети був своєрідним утвердженням незалежності Давньоруської держави.

Період з XI до XIV ст. увійшов до історії грошового обігу на Русі як “безмонетний”. Арабські та інші монети поступово зникли з обігу, а єдиним на Русі платіжним і накопичувальним засобом став срібний злиток – “гривна”. Цей злиток мав визначену форму і вагу. Найбільш розповсюдженим на південно-західних землях злитком з XI і до 40-х років XIII ст. був злиток київського типу, котрий мав шестикутну форму і важив приблизно 140–150 г. З середини XIII і до середини XV ст. київський злиток був замінений на новгородський – довгий брусок вагою приблизно 200 г. Перехідним між цими двома типами злитків був чернігівський тип злитка, котрий мав форму, наближену до київського, але вагу як у новгородського. Набагато рідше в українських скарбах зустрічаються ладьевидні татарські злитки. Вони також мали вагу в межах 195–210 г. Злитки-гривни мали надто велику вартість, тому у звичайних дрібних розрахунках роль монети виконували стандартизовані товаро-гроші: намисто, шиферні пряслиця, мушлі каури. Ці предмети також достатньо часто зустрічаються у скарбах того часу.

У XIII ст. у зв’язку з початком власного карбування монет у Кримському Улусі зона території “безмонетного періоду” поступово скорочується і до середини XIV ст. зникає зовсім. У XIV ст. за подальшого обігу злитків-гривен на монетному ринку південно-західних руських земель знову з’являються монети: празькі гроші, золотоординські дирхеми, литовські денарії, польські і місцевого карбування монети.

Празькі гроші почали карбуватися в Чехії на межі XIII–XIV ст. і завдяки великому розміру та високій пробі вони зайняли провідне місце в грошовому обігу України на декілька століть (за виключенням земель, контрольованих монголо-татарами). Крім празьких грошей, населення українських земель використовувало також монети власного карбування. На початку 50-х років XIV ст. у Львові почався випуск міських срібних монет, котрий тривав до 1414 р. В кінці XIV ст. якість львівських монет помітно погіршилася і вони поступово зрівнялися з польськими напівгрошами, котрі з того часу стали найбільш розповсюдженими

монетами на західноукраїнських землях.

На території Київщини і Чернігівщини певне розповсюдження отримали наслідування джучидським монетам та монети Володимира Ольгердович, котрий князував у Києві в 1362–1394 рр. Ці монети цікаві тим, що їх метрологічні дані і зовнішній вигляд не мають аналогів серед сучасних їм монет.

Значне місце в грошовому обігу українських земель у XIV–напочатку XV ст. займали татарські срібні денги та мідні пули. Також відомі татаро-генуезькі двомовні монети, котрі карбувалися в м. Кафа (Феодосія). На півдні України і в Криму з XV і до XVIII ст. були розповсюджені монети кримських ханів з династії Гіреїв.

Найбільш відомими литовськими денаріями були карбовані у 1384–1388 рр. в м. Луцьку князем Вітовтом монети із зображенням списа і литовського герба “колюмна”. Територія їх розповсюдження охоплювала Волинь, Галичину, Поділля, Київщину і Переяславщину.

У XV ст. розповсюджуються напівгроші Владислава Ягайла (1386–1434) і Казиміра Ягелончика (1447–1492). У скарбах цього часу зустрічаються також угорські, венеціанські, молдавські і турецькі монети, котрі, однак, не відігравали помітної ролі в товарно-грошовому обігу.

У XVI ст. набір монет, що обслуговували український ринок змінився. Зникають візантійські, татарські (крім Криму) і місцевого виробництва монети. До часів приєднання України до Росії грошовий обіг на українських землях в повній мірі відповідає грошовому обігу Польщі та Литви, а з 1569 р. – Речі Посполитої, де поряд з монетами цих держав курсували практично всі відомі на західноєвропейському ринку монети. На Харківщині та Чернігівщині починають з’являються срібні російські денги та копійки.

Після приєднання України до Росії російські срібні монети широко розповсюджуються, доходючи до галицьких ринків. Мідні російські монети зустрічаються лише на Київщині. На більшості українських земель, які після другого і третього поділів Польщі увійшли до складу Російської імперії, поступово запанувала російська монетна система.